

"Den statistiska utställningen ordnas av hemkonsulenten fru Högstedt och agronom Göran Knutsson". Fotografi av Paul Sandberg till artikeln "J.U.F-tinget på Jälla redo för invasion", som publicerades på förstasidan av Upsala Nya Tidning den 9 juli 1938. Upplandsmuseets samlingar.

Planer för en ny tillvaro

GUSTAV BERRY*

Uppsala universitet

Vädret beskrevs som ganska miserabelt. Söndagen den 10 juli 1938 regnade det stundtals friskt över de uppskattningsvis 2 000 personer som samlats vid Jälla lantmannaskola utanför Uppsala för att ta del av Jordbrukare-Ungdomens Förbunds sommaring.¹ *Uppsala Nya Tidnings* fotograf Paul Sandberg undslapp dock skyfallen. Han var på plats någon dag tidigare då förberedelserna för att bygga upp tingets huvudattraktion – utställningen "Nya hem i gamla gårdar" – pågick. En av hans bilder fångade två tjänstemän vid länets hushållningssällskap, jordbrukskonsulent Göran Knutsson och hemkonsulent Ruth Ingeborg Högstedt, i färd med att iordningställa en del av utställningen.

Bilden föreställer en monter tillhörande den statistiska avdelningen av "Nya hem i gamla gårdar". Montern kompletterade utställningens modellkök och maskinutrustade tvättstuga genom att förmedla en berättelse om hur jordbrukarhemmen förändrats till följd av industrialiseringen. I berättelsen underströks särskilt hur husmödrarna på landsbygden förfördelats av utvecklingen. Utställningen och förberedelserna inför den bevakades noggrant av *Uppsala Nya Tidning*.² Att det fanns ett stort intresse kring "Nya hem i gamla gårdar" hade inte att göra med att utställningen var nytänkande eller presenterade ett nytt grepp kring jordbrukarhemmets problem. Det handlade snarare om att den berörde ett aktuellt problem i sin samtid.

Under 1920- och 1930-talen var frågan om jordbruket och landsbyg-

* Fil. dr i utbildningssociologi.

1. "Stort intresse för Jälla-parollen", *Uppsala Nya Tidning* (UNT) 11/7 1938.

2. "Nya hem i gamla gårdar: J. U. F.-utställningen på Jälla", UNT 8/7 1938; "J.U.F.-tinget på Jälla redo för invasion", UNT 9/7 1938.

dens plats i det moderna samhället högaktuell, både i och utanför Sverige. Frågan aktualiserades av den globala jordbrukskrisen och de demografiska förskjutningarna i samband med industrins expansion och jordbruksnäringens tillbakagång. I ljuset av detta fick uppfattningen att landsbygden var eftersatt stor spridning. Det utvecklades även en bred samsyn kring eftersattheten som ett gränsöverskridande fenomen.³ Följaktligen fick den agrara modernisering som inleddes under mellankrigstiden en internationell prägel, vilket framgår om man tittar närmare på det sammanhang och de personer som fångades på Paul Sandbergs fotografi.

I Sverige och på andra platser fungerade lantbruksmöten, mässor och utställningar som arenor för agrara moderniseringssträvanden.⁴ Här exploaterades uppfattningen att bönder främst tog till sig ny kunskap genom att med egna ögon bevittna nya redskap och maskiner eller byggda modeller av ekonomibyggnader och bostadshus. Utställningar som "Nya hem i gamla gårdar" ingick i vad Elizabeth Jones kallat för den agrara moderniseringens visuella kultur.⁵ Denna kultur och budskapen den förmedlade utformades av fackmän som Knutsson och Högstedt, vilka hämtade inspiration ur en gemensam repertoar av idéer och praktiker för att omdana lantlivet i Europa. Utbytet tillkom och upprätthölls av internationella organisationer och konferenser, studieresor och kollegiala förbindelser mellan jordbrukstjänstemän i olika länder.⁶ Med detta i åtanke kan innehållet i utställningen på Jälla år 1938 betraktas som ett slags allmängods. Värderande jämförelser av agrarsamhällets organiska

3. Kiran Klaus Patel, "The Green Heart of Governance: Rural Europe during the Interwar Years in a Global Perspective", i Amalia Ribi Forclaz & Liesbeth van de Grift (red.), *Governing the Rural in Interwar Europe* (London & New York 2018) s. 1–24; Corinna R. Unger, "Developing Rural Regions: Europe in the World", i Liesbeth van de Grift, Dietmar Müller & Corinna R. Unger (red.), *Living with the Land: Rural and Agricultural Actors in Twentieth Century Europe: A handbook* (Oldenbourg 2023) s. 61–82.

4. Olof Kährström (red.), *När landet kom till staden: Lantbruksmöten och lantbruksutställningar som arenor för agrara moderniseringssträvanden i Sverige och Finland 1844–1970* (Stockholm 2013).

5. Elizabeth Jones, "Seeing is Believing: Sites/Sights of Agricultural Improvement in Germany 1890–1914", *Rural History* 30:1 (2019) s. 38–39.

6. Liesbeth van de Grift, "Introduction: Theories and Practices of Internal Colonization: The Cultivation of Lands and People in the age of Modern Territoriality", *International Journal for History, Culture and Modernity* 3:2 (2015) s. 140; Raluca Musat, "Making the Countryside Global: The Bucharest School of Sociology and International Networks of Knowledge", *Contemporary European History* 28:2 (2019) s. 205–219; Amalia Ribi Forclaz, "Guardians of the Countryside: The Associated Countrywomen of the World (ACWW) and International Rural Governance in the Interwar Years", i van de Grift & Ribi Forclaz red. (2018) s. 211–233.

gemenskap och industrisamhällets rationalitet och individualism var en tanketrop med många anhängare i Europa under mellankrigstiden.⁷ Att just jordbrukets kvinnor hamnat i en svår situation i samband med industrisamhällets framväxt var likaledes ett välkänt förhållande.⁸

Trots sin allmängiltighet utgör Paul Sandbergs fotografi ett träffsäkert porträtt av de krafter som bidrog till omdaning av lanthemmen och jordbrukarkvinnorna i Sverige. Kring denna aspekt av den agrara moderniseringen förenades Jordbrukare-Ungdomens förbund (JUF), hushållningssällskapen, lantbrukets skolor och jordbrukets manliga och kvinnliga professioner. Just professionerna intog en central roll i sammanhanget. Utställningen "Nya hem i gamla gårdar" anordnades av JUF i samarbete med agrara experter av båda könen. En av dem var Högstedt (till höger i bild). En annan var Knutsson (till vänster i bild) som i sitt arbete som vandringsrättare under 1930-talet hade stiftat nära bekantskap med bostadsförhållandena bland Upplands småbrukare.⁹ En tredje var Ingrid Osvald, som höll föredrag vid sommaringet om jordbrukarhemmens aktuella problem.

Både Högstedt och Osvald var lanthushållslärarinnor. De tillhörde en yrkeskår som just i slutet av 1930-talet vann gehör för sina strävanden att förändra tillvaron för jordbrukets kvinnor. Osvald klev under decenniet fram som språkrör för kåren.¹⁰ Hon hade också – genom studieresor i USA och medverkan i statliga utredningar – gjort en stor del av arbetet inför riksdagens beslut att avsätta statliga lönemedel för hemkonsulenter vid hushållningssällskapen, vilket fattades tre veckor innan JUF-tinget på Jälla i juli 1938.¹¹ Genom riksdagsbeslutet gavs Högstedt och 27 andra lanthushållslärarinnor, verksamma som hemkonsulenter, möjlighet att på allvar bygga upp nya hem i landets gamla gårdar. Det bredare internationella sammanhanget som omgärdade utställningen

7. Patel (2018) s. 1.

8. Gustav Berry, "Mediating Modernity: The Social History of Rural Domestic Education in Northwestern Europe", i van de Grift, Müller & Unger (red.) (2023) s. 93–79.

9. Knutsson kombinerade arbetet som vandringsrättare åren 1931–1940 med uppdragen som sekreterare i länsdistriktet för JUF och som ungdomskonsulent för JUF i Uppland, Görran Knutssons meritförteckning 5 juli 1940, Uppsala läns hushållningssällskaps arkiv, Ö 2, Landsarkivet i Uppsala (ULA); "Jordbrukare-Ungdomens Förbund: Årsberättelse 1935" (Bollnäs 1935), Specialläsesalens samlingar på Uppsala universitetsbibliotek (UUB) s. 25.

10. Biografisk artikel för Ingrid Maria Osvald i *Svenskt kvinmobigrafiskt lexikon* av Gustav Berry <www.skbl.se/sv/artikel/IngridMariaOsvald> (6/9 2023).

11. SFS 1938:400, Kungl. Maj:ts kungörelse angående statsbidrag till avlönande av hemkonsulenter given Stockholms slott den 17 juni 1938.

”Nya hem i gamla gårdar” var inte främmande för Högstedt, Knutsson och Osvald. Svenska agronomer och lanthushållslärarinnor var på en och samma gång beresta och aktiva deltagare i internationella nätverk och fast rotade i den svenska myllan. I detta avseende var Högstedt och Knutsson representativa företrädare för sina professioner.

Som de flesta lanthushållslärarinnor härstammade Högstedt från ett skånskt jordbrukarhem. Hon utbildade sig vid Fredrika-Bremer förbundets seminarium i Rimforsa och tog examen med goda betyg år 1921. Därefter följde några år av tillfälliga anställningar vid lanthushållsskolor och fortsättningskolor innan hon 1927 fick anställning som hemkonsulent i Uppsala län, en befattning som hon i likhet med flera andra hemkonsulenter förblev trogen under resten av sitt yrkesliv. Inledningsvis var Högstedts uppgift att leda kursverksamhet för småbrukarhustrur men då hemkonsulentverksamheten organiserades i slutet av 1930-talet breddades arbetsfältet. Härigenom fick Högstedt större möjligheter att ta egna initiativ.¹² Studieresor utomlands gav impulser för verksamhetsutvecklingen. Mellan 1929 och 1949 gjorde Högstedt tre studieresor till Finland, två till Danmark, en till Holland och en till Tyskland.¹³ Den sistnämnda resan genomfördes tillsammans med hemkonsulenten i Östergötlands län under sommaren 1940.¹⁴ I Tyskland studerades den tyska arbetstjänsten för flickor i Tredje Riket med anledning av att Högstedt och hennes reskamrat engagerat sig i Riksförbundet Kvinnlig Samhällstjänst. Organisationen anordnade jordbruksarbetsläger för flickor efter tysk modell på den svenska landsbygden. Högstedt och hennes östgötska kollega drev det praktiska arbetet med lägren på distriktsnivå medan mannen på bilden, Göran Knutsson, återfanns i riksförbundets centrala styrelse.¹⁵

12. Instruktion för den hos Uppsala läns hushållningssällskap anställda hemkonsulenten, Uppsala läns hushållningssällskaps arkiv, F7 1, ULA.

13. Meritförteckning för Rut-Ingeborg Johnson-Högstedt född den 27/7 1899, Uppsala läns hushållningssällskaps arkiv, F7:1, ULA. Tolkningen av Högstedts bakgrund och karriärbana som representativ för lanthushållslärarinnor och hemkonsulenter görs mot bakgrund av kapitel 2 och kapitel 6 i Gustav Berry, *Den självstyrda periferin: Lanthushållsundervisningen och styrningen av den svenska landsbygden, 1890–1970* (Uppsala 2023).

14. Brev från Rut Ingeborg Högstedt till Dr. Herman Kappner daterat 2 september 1940, Hemkonsulent Rut Wallensteens arkiv, Br 1, Landsarkivet i Vadstena (VaLa).

15. Handlingar rörande arbetsläger anordnade av Riksförbundet Kvinnlig Samhällstjänst, Hemkonsulent Rut Wallensteens arkiv, F2 1, VaLa; ”Praktiken under kokslovet var till gagn och belåtenhet: tre arbetsläger i Upsala län för frivillig kvinnlig samhällstjänst anordnas i sommar”, *UNT* 11/4 1940.

Likt många agronomer ur sin generation kom Knutsson från ett lantbrukarhem och kom att viga sitt yrkesliv åt undervisning och upplysning i jordbrukets tjänst. Hans karriär var både typisk och atypisk för de bondsöner som under 1930-talet slog sig in på agronombanan.¹⁶ Inom Uppsala läns hushållningssällskap gjorde Knutsson en ovanlig resa från lägre tjänsteman till sällskapets högste chef.¹⁷ Men i sina olika befattningar rörde han sig enligt ett typiskt mönster för undervisande agronomer, det vill säga mellan jordbrukets skolor och lokalt fältarbete i Sverige samt mellan internationella uppdrag med koppling till bistånd och landsbygdsutveckling i tredje världen.¹⁸ Knutsson var under 1950-talet jordbruksexpert hos FN-organisationen FAO med placering i Nepal samt lantbruksattaché i Bonn. Därutöver företog han flera studieresor till Tyskland, USA och Schweiz, både i tjänsten och som agronomstuderande.¹⁹ Arbetet i Sverige varvades med förtroendeuppdrag för hushållningssällskapens samarbetspartners i de agrara moderniseringssträvandena, däribland JUF. För JUF:s räkning var Knutsson direkt involverad i arbetet med att inympa idéer och praktiker från utlandet i den svenska agrara moderniseringen. Som ungdomskonsulent introducerade han klubbodlingen, modellerad efter 4-H rörelsen i USA, för flickor och pojkar på den uppländska landsbygden. För arbetet arvoderades han av Rockefellerstiftelsens *International Board of Education* som i mitten av 1920-talet förde klubbodlingen till Skandinavien.²⁰

Vad var det då för förändringar av tillvaron för svenska jordbrukarkvinnor som de agrara experterna planerade under slutet av 1930-talet? Frågan besvarades vid JUF-tinget på Jälla, liksom i den offentliga debat-

16. Knutsson var institututbildad agronom och tog examen vid Ultuna år 1930. Se Per Lundin, *Lantbrukshögskolan och reformerna: Från utbildningsinstitut till modernt forskningsuniversitet* (Uppsala 2017) s. 34 för en diskussion om skillnaden mellan instituts- och högskoleutbildade agronomer samt för uppgifter om socialt ursprung och yrkesbanor hos de agronomer som utbildades under 1930-talet.

17. Göran Knutssons tjänstematrikel, Uppsala läns hushållningssällskaps arkiv, F7 2, ULA.

18. Per Lundin, "Kampen om schemat: småbrukssystemet och agronomutbildningens avakademisering", i Karl Bruno & Per Lundin (red.), *Önskad och ifrågasatt: lantbruksvetenskapernas avakademisering i 1900-talets Sverige* (Lund 2020) s. 103–129; Karl Bruno, *Exporting Agrarian Expertise: Development Aid at the Swedish University of Agricultural Sciences and Its Predecessors, 1950–2009* (Uppsala 2016) s. 96–109.

19. Göran Knutssons meritförteckning samt Göran Knutssons tjänstematrikel, Uppsala läns hushållningssällskaps arkiv, ULA.

20. David Nally & Chay Brooks, "From the Teen to the Green Revolution: American Philanthropy and Youth Club Work in Northern Europe", *Journal of Historical Geography* 61:3 (2018) s. 27–43.

ten, av Ingrid Oswald. Hon såg framför sig en grundlig omgestaltning av såväl lanthemmen som jordbrukarkvinnorna. Oswald och lanthushållslärlarinnekåren eftersträvade en materiell och teknisk standardhöjning av jordbrukarnas bostäder. Deras förhoppning var att förändringar av lanthemmen skulle resultera i ett uppvaknande och frambringa en ny mentalitet hos landsbygdens folk.²¹ På ett för agrara experter tidstypiskt sätt var tanken att förändra människan genom att förändra hennes livsmiljö. Just inom jordbruket var denna idé, som Gabriel Rosenberg kallar agrar futurism, tongivande under mellankrigstiden.²² Genom att bygga bort opraktiska och tungarbetade bostäder kunde jordbrukarkvinnorna befrias från "slaveriet i arbetet", som en expert uttryckte saken.²³ I stället skulle deras tid och krafter frigöras för meningsfullt arbete i hushållet och på gården. Det handlade på 1930-talet inte främst om att skapa fritid eller tid för reproduktivt omsorgs- och hushållsarbete för jordbrukarkvinnorna, utan om att ge dem möjligheten att öka sina insatser i gårdsdriften.²⁴ I detta avseende skilde sig målen med moderniseringen av jordbrukarkvinnornas tillvaro i Sverige från den amerikanska förebild som Oswald och stora delar av hemkonsulentkåren hade som ledstjärna.²⁵ Liksom i all idétransfer skedde omtolkningar och anpassningar då tilltag för agrar modernisering flyttades från en nationell kontext till en annan.

De som stod på mottagarändan av hemkonsulenter och lanthushållslärlarinnornas krav på förändringar var mindre entusiastiska. Jordbrukarkvinnorna var, som utställningsmontern på Jälla proklamerade,

21. "Stort intresse för Jälla-parollen", *UNT* 11/7 1938. Budskapet Oswald togförde i sitt föredrag "Lantheimmens problem" på JUF-tinget vid Jälla bör ses mot bakgrund av hennes andra inlägg i debatten under 1930-talet, exempelvis hennes anförande vid Hushållningssällskapens ombudsmöte år 1935, Ingrid Oswald, "Hushållningssällskapet och jordbrukarhemmen: föredrag vid Hushållningssällskapens ombudsmöte 1935", *Husmodersförbundets medlemsblad*, 10:4–5 (1936).

22. Gabriel N. Rosenberg, *The 4-H Harvest: Sexuality and the State in Rural America* (Philadelphia 2016) s. 12–14.

23. A. Norrgård, "Samarbete mellan manliga och kvinnliga konsulenter", föredrag vid Sveriges Hemkonsulenter förenings sammanträde den 21 mars 1939, *Lantbruksveckans handlingar* (Stockholm 1939) s. 116.

24. Denna tanke omhulldades särskilt av Ingrid Oswald som uttryckte den vid flera tillfällen under 1930 och 1940-talen. Ingrid Oswald, "Lantbrukets kvinnor och jordbrukets ekonomi", föredrag vid Sveriges Lantbrukslärareförbunds sammanträde den 16 mars 1936, *Lantbruksveckans handlingar* (Stockholm 1936) s. 51–60; Ingrid Oswald, "Hemmets roll i landsbygdens liv", föredrag vid Lantbruksveckans öppnande den 17 mars 1947, *Lantbruksveckans handlingar* (Stockholm 1947) s. 13–22.

25. Gustav Berry, "Mediating Modernity: The Social History of Rural Domestic Education in Northwestern Europe", i van de Griff, Müller & Unger (red.) (2023) s. 98.

kvar i hemmet och självhushållet. Där satt de också fast. Ute i bygderna, bortom de platser där planerna för en ny agrar tillvaro diskuterades, pågick det långa avskedet från agrarsamhället: ett långsamt och ambivalent uppbrott från de strukturer som präglade jordbruket och landsbygden kring sekelskiftet. Som erfarenhet betraktat var uppbrottet särskilt påtagligt för jordbrukets kvinnor. Det yttrade sig i att man arbetade med en blandning av gammal och ny teknik samt levde med en blandning av äldre och nyare vanor och attityder.²⁶ Situationen hade till stor del ekonomiska orsaker. För jordbrukarna var problemet framförallt hur man skulle ha råd att rationalisera såväl gårdsdriften som bostaden. En ekonomisk kamp mellan manliga och kvinnliga moderniseringsintressen uppstod, vilken kvinnorna oftast förlorade. Följden blev att de låstes in i arbetets slaveri och långt in på 1900-talet fick ägna långa arbetsdagar åt att sköta hushållet och delta i gårdsarbetet under primitiva materiella villkor.²⁷ Endast stötvis och långsamt fick majoriteten av landets jordbrukarkvinnor del av den ambitiösa och internationellt präglade agrara modernisering som besjälade 1930-talets jordbruksexperter och som exponerades vid utställningen "Nya hem i gamla gårdar" utanför Uppsala i juli 1938.

26. Gustav Berry, *Den självstyrda periferin: Lanthushållsundervisningen och styrningen av den svenska landsbygden, 1890–1970* (Uppsala 2023) s. 49–56.

27. Iréne Flygare & Maths Isacson, "Jordbruket i välfärdssamhället 1945–2000", i Janken Myrdal (red.), *Det svenska jordbrukets historia, Bd. 5* (Stockholm 2003) s. 110–138.